

PACTORES

Η «Στράτα» της Ζήρειας

Ένα Οδοιπορικό Επαυξημένης Πραγματικότητας στις
Στράτες των Σαρακατσαναίων της Πελοποννήσου

Επιμέλεια έκδοσης: Μαρία Καρατάσιου

Θεσσαλονίκη 2022

Τίτλος: Η «Στράτα» της Ζήρειας

Η παρούσα έκδοση δημιουργήθηκε στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού έργου PACTORES «Δρώντες στην ποιμενική κτηνοτροφία, υπηρεσίες οικοσυστημάτων και η κοινωνία ως τα κύρια στοιχεία αγροποιομενικών συστημάτων παραγωγής στη Μεσόγειο», με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω των Ευρωπαϊκών Δικτύων «ERA-NETS».

ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΡΓΟΥ: T8EPA2-00022

ΕΥΡΩΠΑΙΚΟΣ ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΡΓΟΥ: ERANETMED2-72-303

Επιμέλεια έκδοσης: Μαρία Καρατάσιου

Κριτική ανάγνωση κειμένων: Ζωή Παρίση

3D Σχεδιασμός και Εφαρμογές: Αλκιβιάδης Πούλης, Φίλιππος Νικολαΐδης, Cotheta Spatial Intelligence Solutions, Επιστημονικό και Τεχνολογικό Πάρκο Ηπείρου, Ιωάννινα

Copyright 2022 Μαρία Καρατάσιου, Εργαστήριο Λιβαδικής Οικολογίας, Τμήμα Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή, ολική ή μερική του περιεχομένου του βιβλίου με οποιονδήποτε τρόπο χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια του εκδότη.

Διανέμεται Δωρεάν

Οδηγίες Χρήσης

Το βιβλίο συνοδεύεται από έξυπνες εφαρμογές εικονικής και επαυξημένης πραγματικότητας (AR/VR) με τις οποίες μπορούν να «ζωντανέψουν» οι παραδοσιακές Στάνες, τα Κονάκια και οι Τέντες των Σαρακατσαναίων της Πελοποννήσου με χρήση κινητών/τάμπλετ Android ή σε ανεξάρτητη παρουσίαση πλήρης εμπύθισης με συσκευές εικονικής πραγματικότητας.

Βήμα 1: Επισκεφθείτε το www.stratazireias.eu

- Για να κατεβάσετε την εφαρμογή για το κινητό ή το τάμπλετ σας επισκεφθείτε το διαδικτυακό τόπο του βιβλίου, όπου θα βρείτε αναλυτικές οδηγίες για τις συσκευές που είναι συμβατές, για την εγκατάσταση του λογισμικού και τις βασικές λειτουργίες της κάθε εφαρμογής.
- Αν διαθέτετε 3D γυαλιά εικονικής πραγματικότητας Oculus ή αντίστοιχα θα βρείτε οδηγίες εγκατάστασης για να απολαύσετε μία ιδιαίτερη εμπειρία σε περιβάλλον εικονικής πραγματικότητας.

Βήμα 2: Στοχεύστε για μία μοναδική εμπειρία

Όπου θα δείτε το διπλανό σήμα στο βιβλίο, ανοίξτε τις εφαρμογές, στοχεύστε την σελίδα με την κάμερα του κινητού/τάμπλετ σας μέσα από την εφαρμογή και απολαύστε τις 3D προβολές της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς των Σαρακατσαναίων της Πελοποννήσου.

Εισαγωγή

Η μετακινούμενη κτηνοτροφία στην Ελλάδα είχε τη μορφή κοινωνικής οργάνωσης στην οποία μεγάλες, ανεξάρτητες οικογενειακές ομάδες «μετανάστευαν» εποχικά από πεδινές σε ορεινές περιοχές. Εθνοτικές ελληνικές ομάδες όπως οι Σαρακατσαναίοι, οι Βλάχοι και οι Κουπατσαραίοι, συνδέονται με αυτή τη δραστηριότητα.

Οι Σαρακατσαναίοι που εντοπίζονται χωρικά σχεδόν σε όλη την ηπειρωτική Ελλάδα, ιδιαίτερα στη Θράκη, τη Θεσσαλία, τη Μακεδονία, αλλά και την Πελοπόννησο θεωρούνται από τους παλαιότερους μετακινούμενους πληθυσμούς.

Οι κίνδυνοι της μετακίνησης ώθησαν τους ιδιοκτήτες των μικρών κοπαδιών να συνενωθούν μεταξύ τους, να «σμίξουν» σε έναν ιδιότυπο άτυπο συνεταιρισμό και ονομάζονταν «Τσελιγκάτο» που αποτελούσε μια αυτόνομη, κλειστή κοινωνία.

Σύμφωνα με τον Νιτσιάκο (1997) «το Τσελιγκάτο ήταν μία μορφή παραγωγικού συνεταιρισμού ανάμεσα σ' έναν αριθμό οικιακών ομάδων υπό την ηγεσία ενός ισχυρού κτηνοτρόφου».

Το «Τσελιγκάτο» λειτουργούσε με βάση τις άτεγκτες ιεραρχικές σχέσεις στο εσωτερικό του, αλλά και στο εσωτερικό των οικογενειών που το αποτελούσαν.

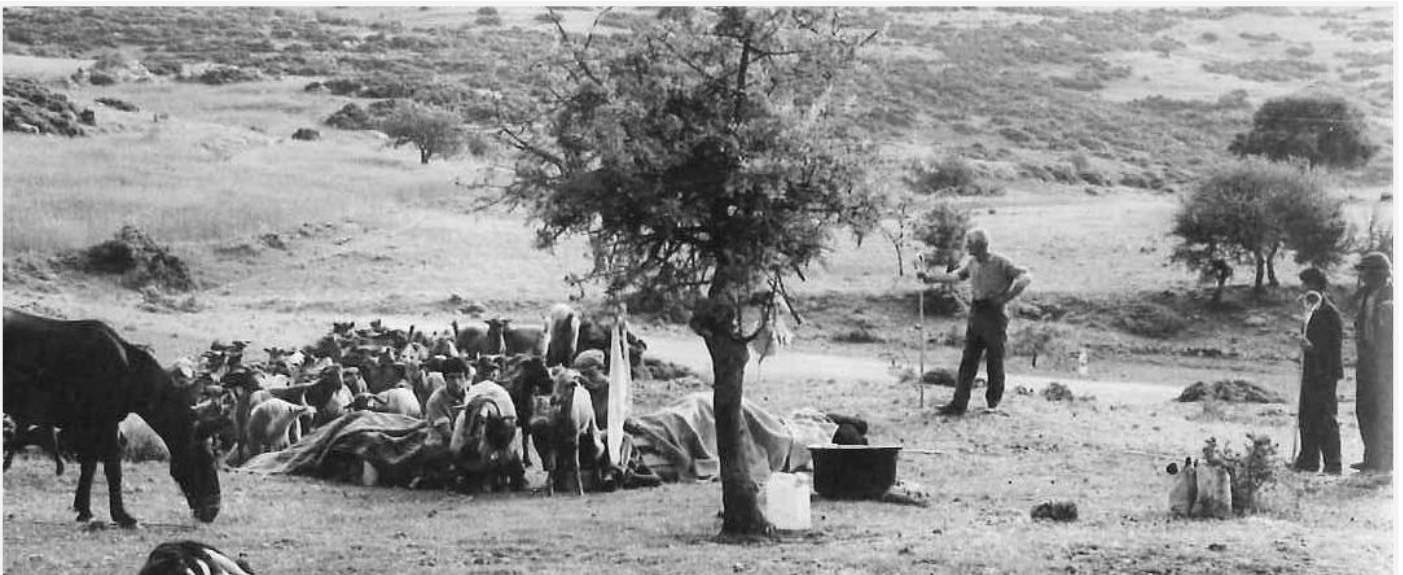
Οι συγκεκριμένες κοινωνικές δομές είχαν διακριτή ταυτότητα, κοινωνική συνοχή και αποτελεσματική χρήση των πόρων, ενώ επεδίωκαν την άσκηση όλων των επαγγελματιών και των δομών που συνδέονται μ' αυτό τα οποία συνδυαστικά τους εξασφάλιζαν την αυτονομία.

Σήμερα, το Τσελιγκάτο έχει σχεδόν εξαφανιστεί και οι περισσότεροι Σαρακατσαναίοι έχουν εγκατασταθεί σε χωριά κοντά στα θερινά ή χειμερινά λιβάδια. Ωστόσο, ένας σημαντικός αριθμός τους συνεχίζει τη διαδικασία της μετακίνησης.

Η διάρθρωση της μετακινούμενης κτηνοτροφίας στην Ελλάδα σήμερα προφανώς δεν συνδέεται με τη λειτουργία του Τσελιγκάτου, όμως παρουσιάζει μια αξιοσημείωτη ιστορική συνέχεια σε σχέση με το παρελθόν με βασικά στοιχεία :

- (α) την αξιοποίηση της οικογενειακής εργασίας και τη διατήρηση ενός αμιγώς οικογενειακού προτύπου διαχείρισης,
- (β) την περιορισμένη εισαγωγή τεχνολογικών καινοτομιών,
- (γ) τη διατήρηση παραδοσιακών πρακτικών βόσκησης στα ορεινά λιβάδια,
- (δ) τη διατήρηση βιώσιμων ορεινών κοινοτήτων και
- (ε) τη διατήρηση στενών σχέσεων με τον πολιτισμό και την εν γένει κουλτούρα της μετακίνησης.

Η μετακινούμενη κτηνοτροφία στην Ελλάδα, όπως και στο σύνολο του Μεσογειακού κόσμου, είναι βαθιά ριζωμένη στο χρόνο, έχοντας διαμορφώσει ένα σύνολο πολιτισμικών χαρακτηριστικών, φορείς των οποίων συνεχίζουν να είναι οι μετακινούμενοι κτηνοτρόφοι.

Πρόσφατα, η μετακινούμενη κτηνοτροφία, προστέθηκε στο εθνικό ευρετήριο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας μας (Ιούλιος 2017), ενώ το 2019 εντάχθηκε ως στοιχείο άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς στους διεθνείς καταλόγους της UNESCO.

Η ταυτότητα και η μνήμη των ορεινών κτηνοτροφικών κοινοτήτων που είναι ιστορικά ταυτισμένες με τη μετακινούμενη κτηνοτροφία ορθώνεται γύρω από την πρακτική και το ήθος της μετακίνησης από τα «ξεκαλοκαιριά» στα «χειμαδιά» και αντίστροφα.

Βασικό στοιχείο της μετακίνησης είναι ο δρόμος, που αναφέρεται ως «στράτα» ή «διάβα». Η μετακίνηση των κοπαδιών μέχρι τη δεκαετία του 1970 γινόταν με τα πόδια – πεζή, με ορόσημα τις γιορτές του Αγίου Γεωργίου και του Αγίου Δημητρίου.

Όμως, τα μόνα καταγεγραμμένα στοιχεία που έχουμε για τις «στράτες» μετακίνησης των Σαρακατσαναίων προέρχονται από τα βιβλία της αείμνηστης Αγγελικής Χατζημιχάλη (1957, 2007) για τη δεκαετία 1960 και αναφέρονται μόνο στην αρχή και στο τέλος της στράτας.

Η καταγραφή όλων των στοιχείων που τις αφορούν είναι απόλυτα αναγκαία, αφού μέσα σε λίγες δεκαετίες παραδοσιακές χρήσεις γης, τοπωνύμια, έθιμα κ.λπ. τείνουν να εξαφανιστούν, απειλώντας την πολιτισμική μας κληρονομιά.

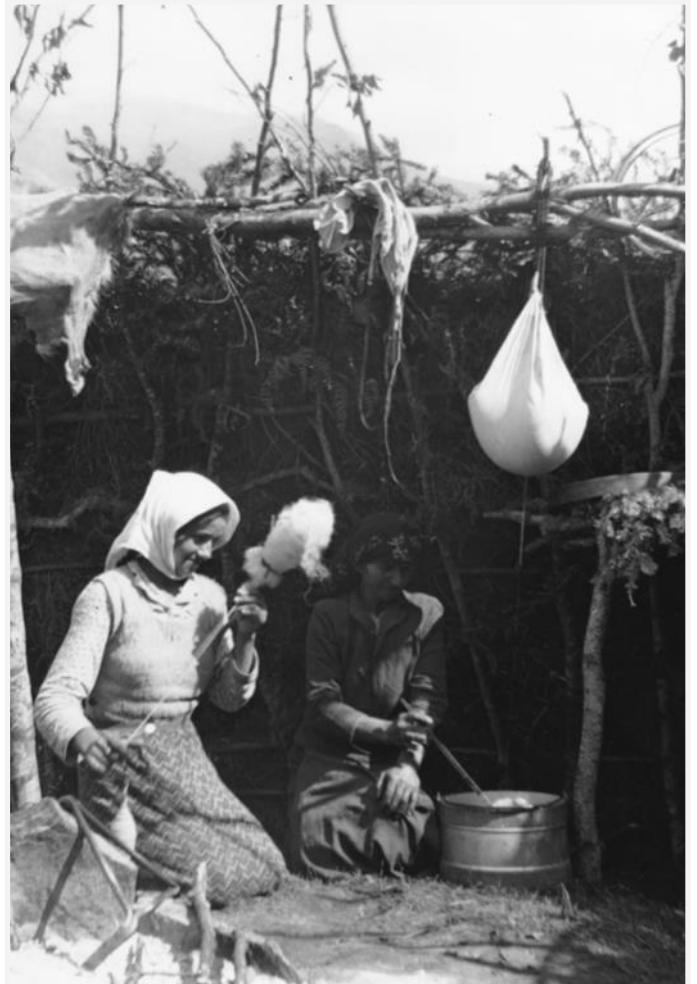
Με την παρούσα έκδοση γίνεται προσπάθεια να καταγραφούν οι κύριες διαδρομές «στράτες» των Σαρακατσαναίων για το όρος Ζήρεια -Κυλλήνη.

Στόχος η ανάδειξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς των Σαρακατσαναίων της Πελοποννήσου, επιτρέποντας στους αποδέκτες του εγχειρήματος, ειδικούς και μη, να ζήσουν το παρελθόν, στο παρόν και στο μέλλον.

Μνήμες...

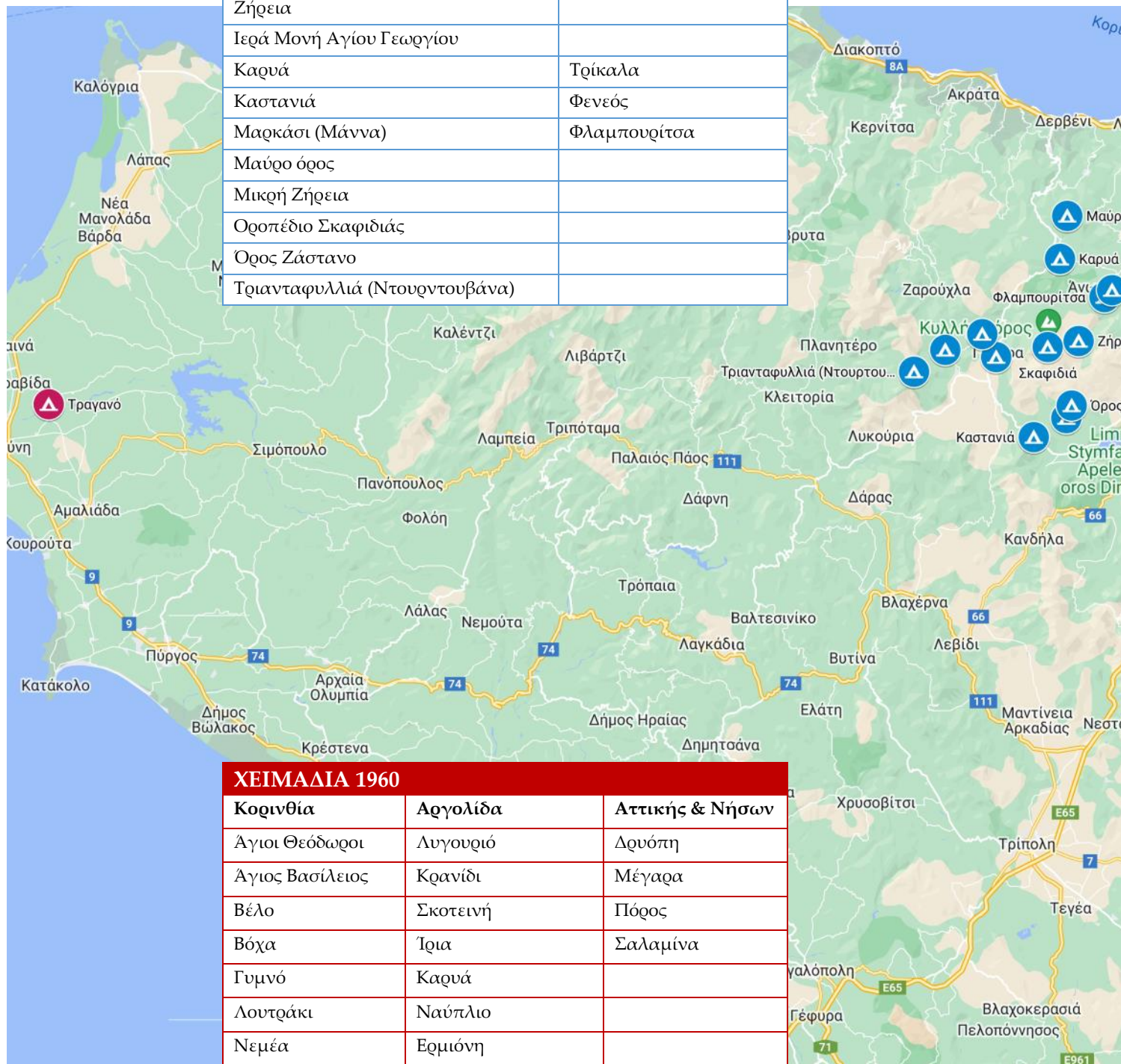

Οι Τρισδιάστατες Διαδραστικές αναπαραστάσεις επαυξημένης πραγματικότητας έρχονται να δώσουν ένα επιπλέον μοναδικό εργαλείο «εμβύθισης» στο παρελθόν στην άυλη κληρονομιά των κοινοτήτων των Σαρακατσαναίων. Απολαύστε την εμπειρία.

ΞΕΚΑΛΟΚΑΙΡΙΑ -ΘΕΡΙΝΑ ΚΟΝΑΚΙΑ 1960

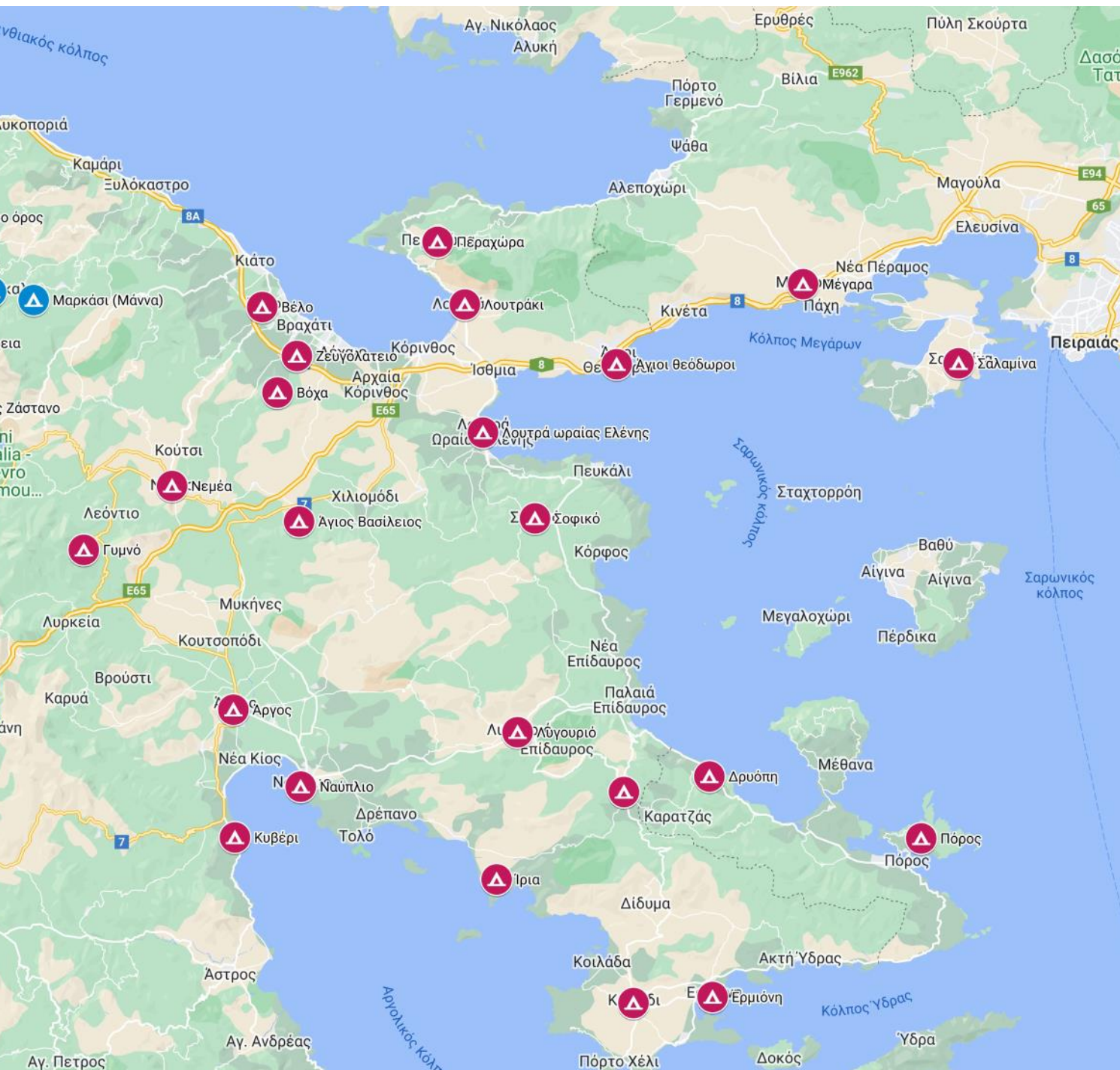
Κορινθία	
Αρχαία Φενεός (Καλύβια)	
Γκούρα	
Δροσοπηγή (Μπάσι)	
Ζήρεια	
Ιερά Μονή Αγίου Γεωργίου	
Καρούα	Τρίκαλα
Καστανιά	Φενεός
Μαρκάσι (Μάννα)	Φλαμπουρίτσα
Μαύρο όρος	
Μικρή Ζήρεια	
Οροπέδιο Σκαφιδιάς	
Όρος Ζάστανο	
Τριανταφυλλιά (Ντουρντουβάνα)	

ΧΕΙΜΑΔΙΑ 1960

Κορινθία	Αργολίδα	Αττικής & Νήσων
Άγιοι Θεόδωροι	Λυγουριό	Δρυόπη
Άγιος Βασίλειος	Κρανίδι	Μέγαρα
Βέλο	Σκοτεινή	Πόρος
Βόχα	Ίρια	Σαλαμίνα
Γυμνό	Καρούα	
Λουτράκι	Ναύπλιο	
Νεμέα	Ερμιόνη	
Περαχώρα	Αργος	Ηλεία
Σοφικό	Τραχειά	Τραγανό
Ζευγολατιό	Επίδαυρος	
	Κιβέρι	
	Κόρφος	

Χειμαδιά – Ξεκαλοκαιριά της Πελοποννήσου (1960)

Τέντα – Τσιατούρα

Πρόχειρη κατασκευή όπου διέμεναν στις περιοχές που διανυκτέρευαν κατά τη «στράτα» αλλά και μέχρι να επισκευάσουν τα κονάκια τους στα ξεκαλοκαιριά.

Οι Σαρακατσαναίοι της Πελοποννήσου τοποθετούσαν την τέντα πάνω από το κονάκι τους για να προφυλάσσονται από τις βροχές.

Αρχιτεκτονική τέντας

- (1) Τεντόξυλα ή φούρκες, δύο χονδρά και γερά ξύλα μήκους 2,5 μέτρα με διχάλα στη μία πλευρά (κορυφή) και μυτερά στην άλλη (βάση)
- (2) Τεμπλί, ξύλο που στηρίζεται οριζόντια πάνω στις φούρκες
- (3) Τέντα - τεντόπανο, υφασμένο στον αργαλειό από πρόβειο στημόνι και γίδινο υφάδι, σκουρόχρωμο (μαύρο-γκρι) και διαστάσεις ανάλογα με τις ανάγκες της οικογένειας
- (4) Παλούκια με διχάλια, για να στερεώνουν την τέντα στο έδαφος

Κονάκια

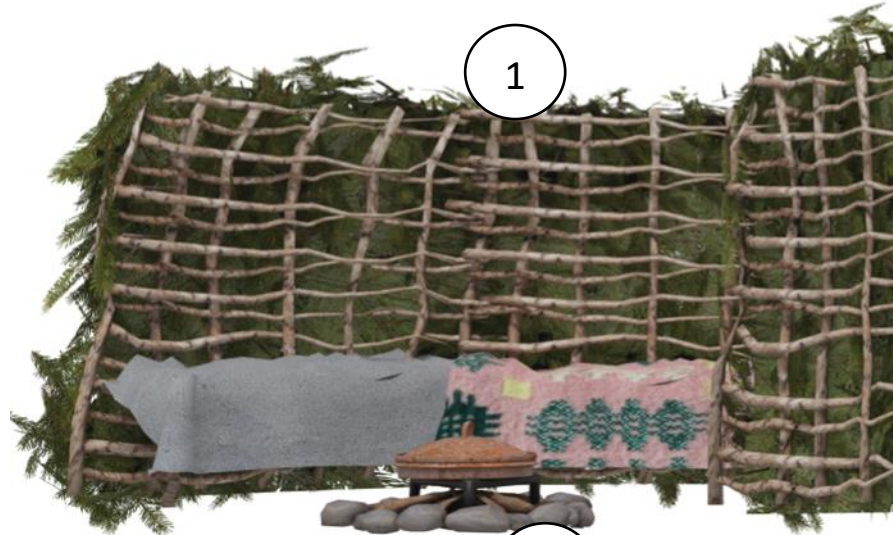
Είναι τα σπίτια των Σαρακατσαναίων στα χειμαδιά ή στα ξεκαλοκαιριά. Η λέξη «κονάκι» όμως έχει μία ευρύτερη έννοια και υποδηλώνει και την περιοχή που διανυκτέρευαν και έστηναν τις τέντες στη «στράτα». Συνεπώς, με τη λέξη κονάκι δήλωναν και τις διανυκτερεύσεις «στάσεις» που πραγματοποιούσε το καραβάνι κατά τη διάρκεια της στράτας. Το σχήμα τους ήταν ωοειδές ελαφρά πεπλατυσμένο στα πλάγια, ενώ το μέγεθός τους εξαρτιόταν από τα άτομα που είχε η οικογένεια.

Σημαντικό στη δημιουργία τους ήταν τόσο η κατασκευή του σκελετού όσο και το φράξιμο (κλείσιμο κενών) κυρίως με ελατόκλαρες – μπάτσες ή πευκόκλαρες. Τα είδη των δέντρων και φυτών που χρησιμοποιούσαν ήταν διαφορετικά ανάλογα με τη σύνθεση της βλάστησης της κάθε περιοχής. Για τα χειμερινά κονάκια χρησιμοποιούσαν κυρίως σχοίνα, σμυρτιές, τσιμπουκάλαμα κ.α. Ανάλογα με τον αριθμό των οικογενειών υπήρχε διαφορετικός αριθμός από κονάκια που συνέθεταν το κάθε «Τσελιγκάτο».

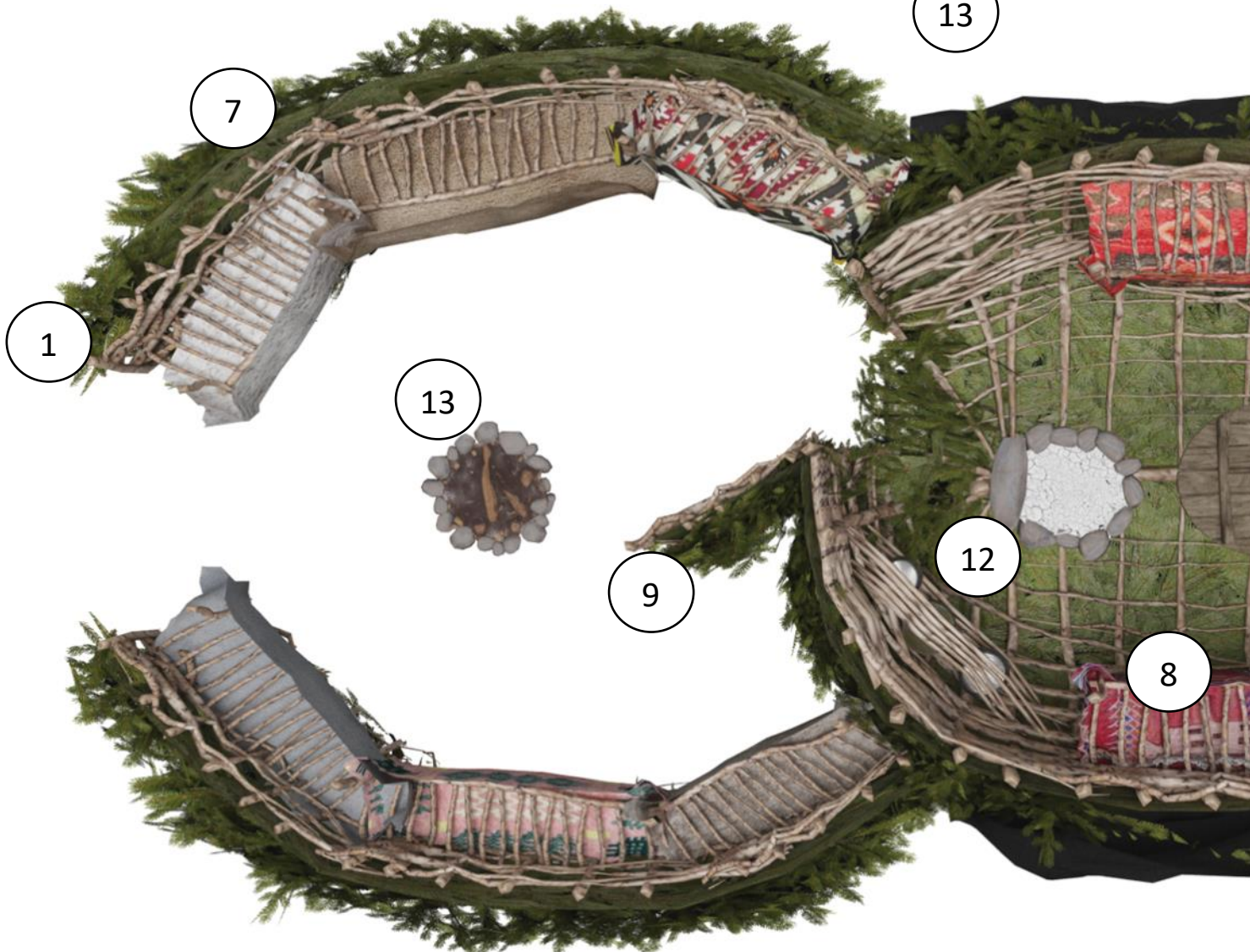
Αρχιτεκτονική από το Κονάκι

- (1) Φρετζάτο, περίφραξη ως προέκταση από το κονάκι που χρησιμεύει ως χώρος υποδοχής των επισκεπτών
- (2) Κονάκι ή καλύβα, κεντρικός χώρος όπου διέμεναν
- (3) 2 φούρκες, μεγάλα χονδρά ξύλα μήκους 2-2,20 μ με διχάλα στην κορυφή πάνω στις οποίες στερεωνόταν το τεμπλί
- (4) Τεμπλί ή κορφιάτης ή καβαλάρης, χονδρό ξύλο μήκους περίπου 5 μ.
- (5) Μπηχτάρια, χονδρά ξύλα που έμπαιναν κάθετα στο έδαφος
- (6) Λούρα, λεπτότερα ξύλα που τοποθετούνταν κάθετα στα μπηχτάρια βοηθούσαν στο πλέξιμο
- (7) Κλαδιά, κλάρες, χόρτα (φτέρη, σπάρτα) για το χόρτωμα και το φράξιμο

1

13

7

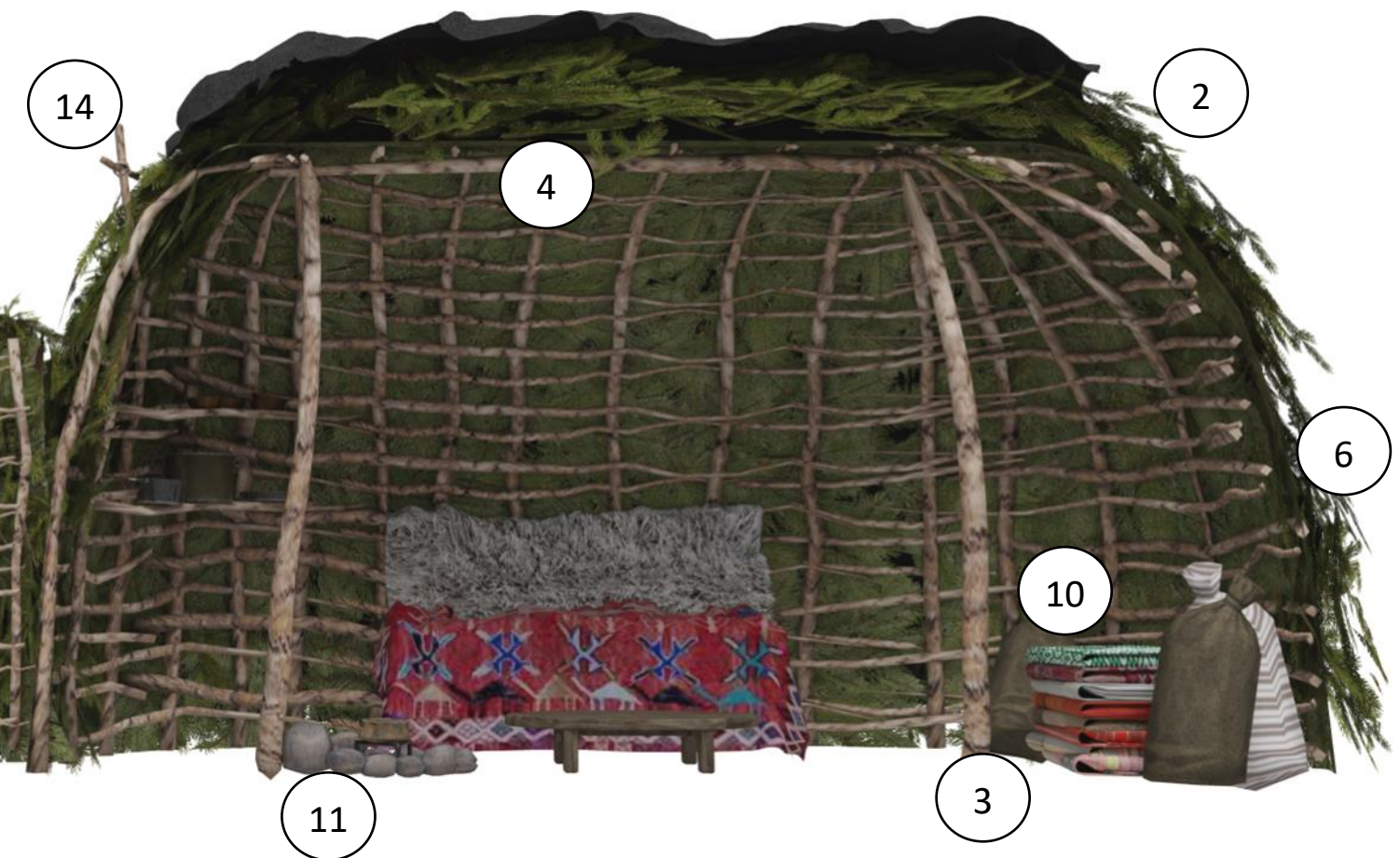
1

13

9

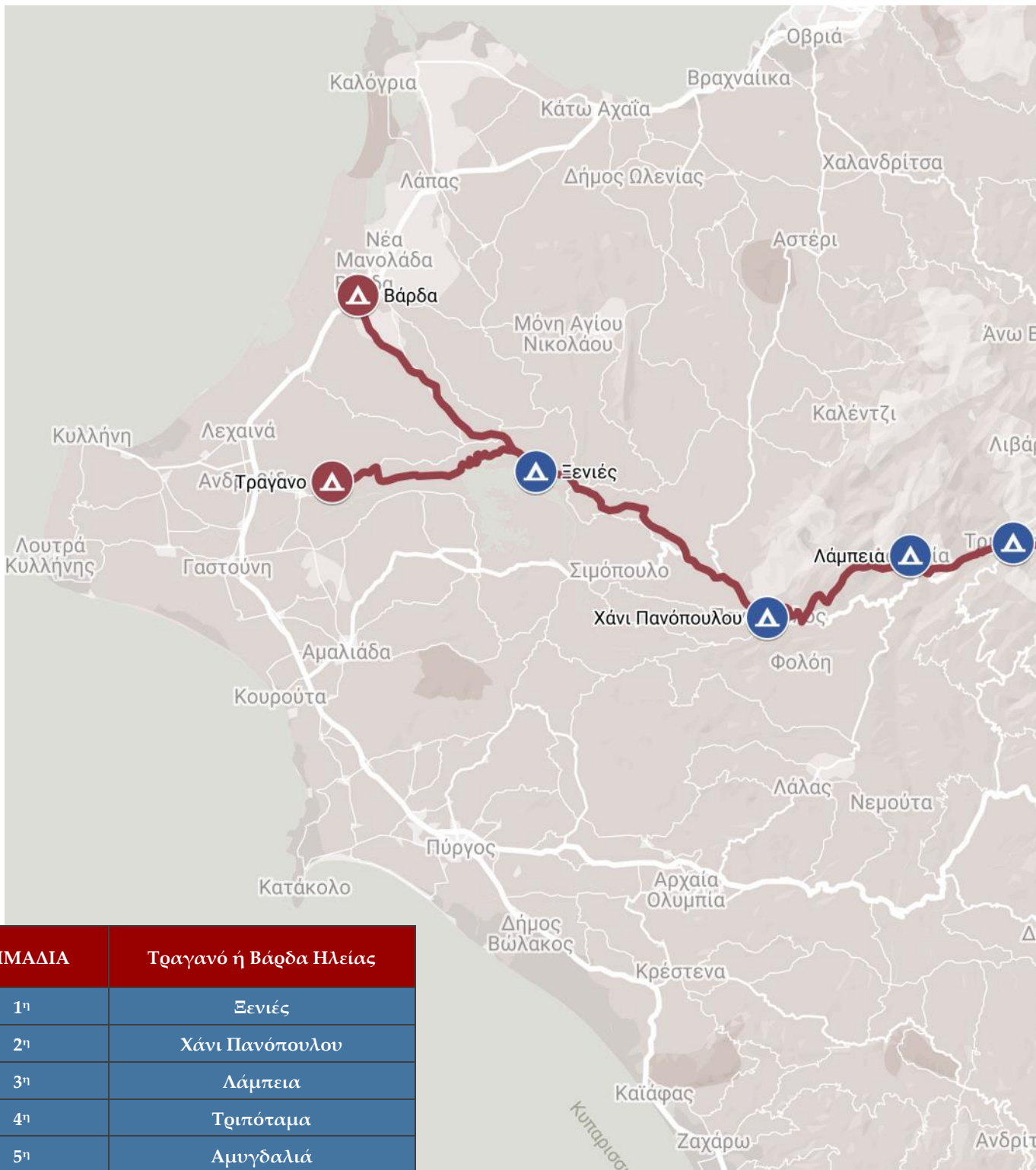
12

8

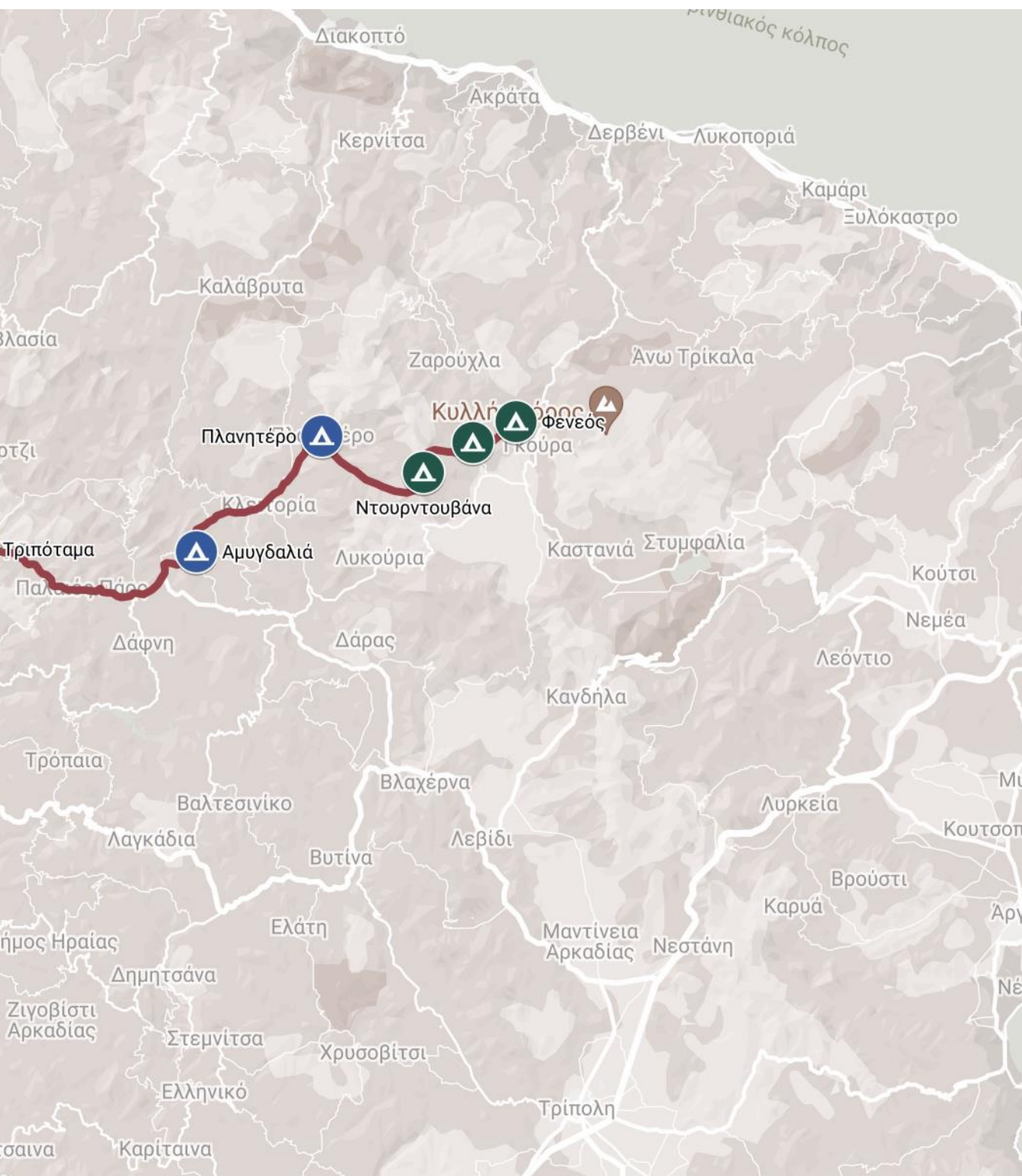
- (8) Κρεβάτες, ο χώρος όπου κάθονταν και κοιμόνταν
- (9) Λισιά ή λεσιά, η πόρτα από το κονάκι
- (10) Γιούκος, αποθηκευτικός χώρος
- (11) Γωνιά ή βάτρα, ο εσωτερικός χώρος για μαγείρεμα
- (12) Πυρομάχος, η κάθετη φαρδιά πέτρα στη γωνιά που ακουμπάει στη φούρκα για προστασία από τη φωτιά
- (13) Γάστρος, ο εξωτερικός χώρος για μαγείρεμα
- (14) Στην κορυφή από το κονάκι και ακριβώς πάνω από την πόρτα (λεσιά) έβαζαν έναν σταυρό (φυλακτό)

Η στράτα από την

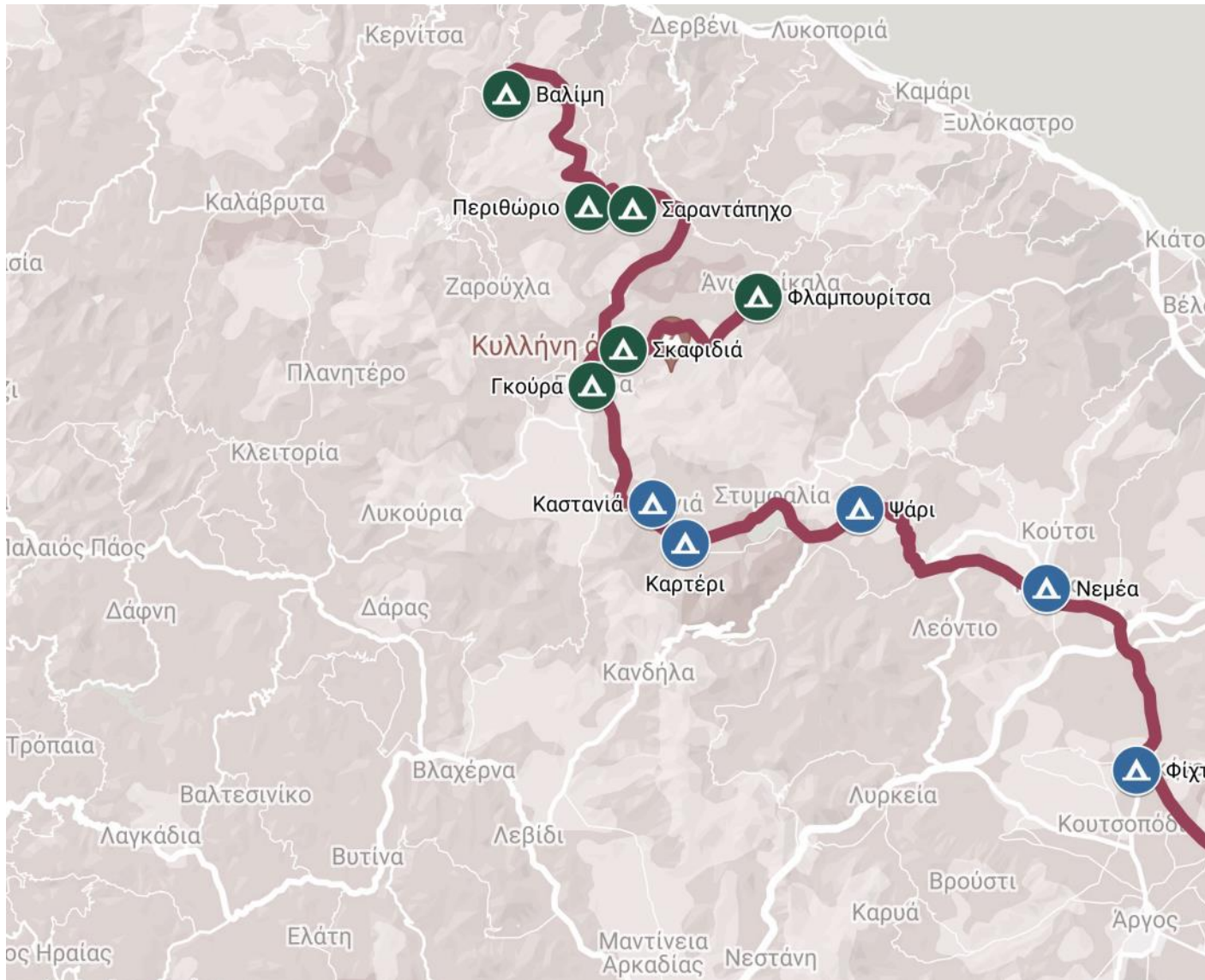
ΧΕΙΜΑΔΙΑ	Τραγανό ή Βάρδα Ηλείας
1 ^η	Ξενιές
2 ^η	Χάνι Πανόπουλου
3 ^η	Λάμπεια
4 ^η	Τριπόταμα
5 ^η	Αμυγδαλιά
6 ^η	Πλανητέρο
ΘΕΡΙΝΑ κονάκια	Φενεός, τοποθεσία Ντουρντουβάνα ή Συβιστα ή Μονή Αγίου Γεωργίου

Ηλεία στη Ζήρεια

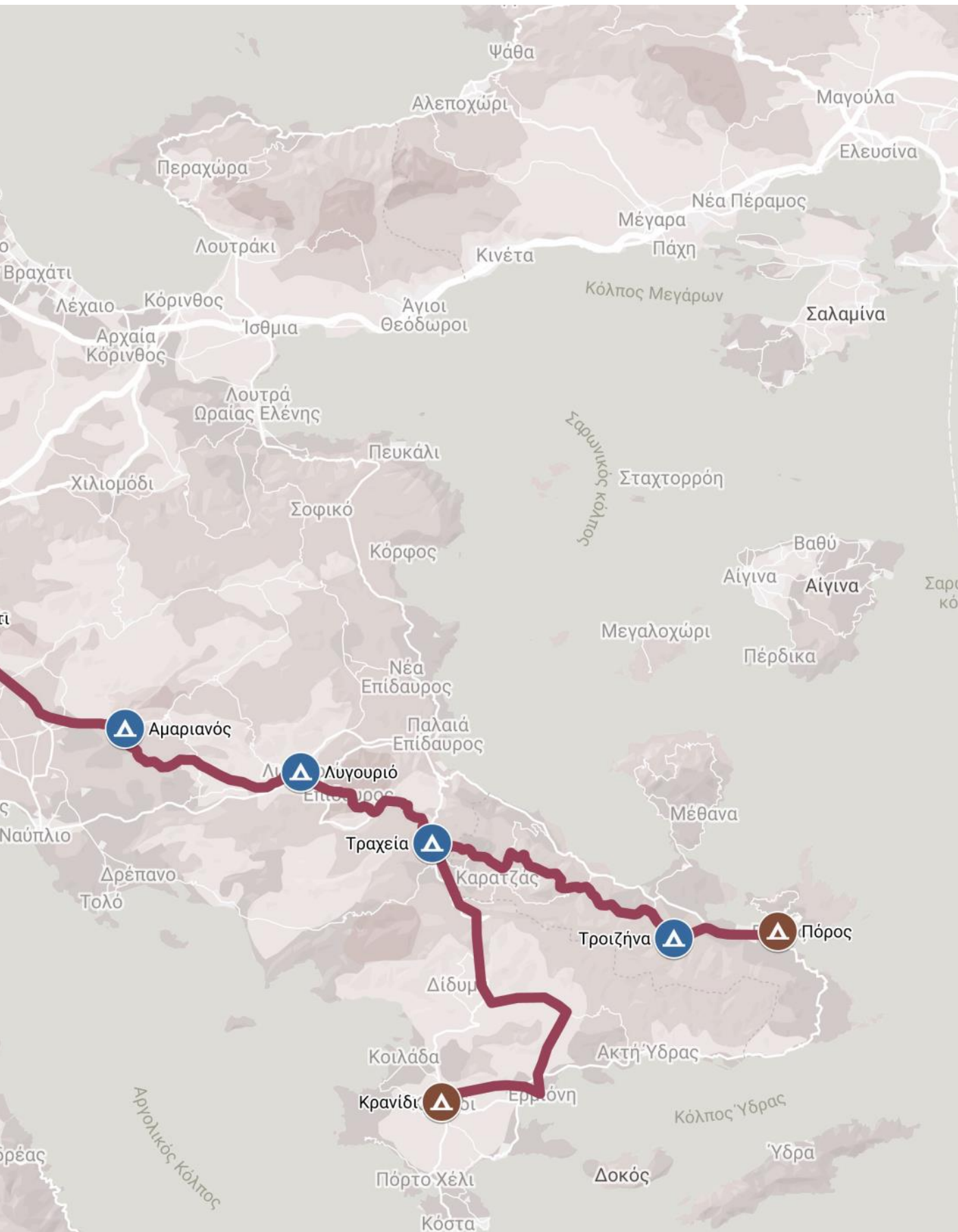
Η στρατα διαρκούσε 7 ημέρες και το καραβάνι έστηνε 6 κονάκια

Από την Αργολίδα και τον Πόρο

ΧΕΙΜΑΔΙΑ	Πόρος ή Κρανίδι (Ερμιόνη)		
1 ^η	Αδέρες		
2 ^η	Τροιζήνα		
3 ^η	Τραχιά εδώ έρχεται και η διαδρομή από το Κρανίδι		
4 ^η	Λυγουριό		
5 ^η	Αμαριανό		
6 ^η	Φίχι ή Χάνι Μηλιώτη		
7 ^η	Ξερόκαμπος ή Νεμέα		
8 ^η	Ψάρι		
9 ^η	Καρτέρι ή Καστανιά		
10 ^η	-	-	Γκούρα /Στενό
ΘΕΡΙΝΑ κονάκια	Γκούρα	Γκούρα	Σαραντάπηχο
	Φλαμπουρίτσα ή Σκαφιδιά		Ραχόβουνα ή Βαλίμη

στα ξεκαλοκαιριά της Ζήρειας

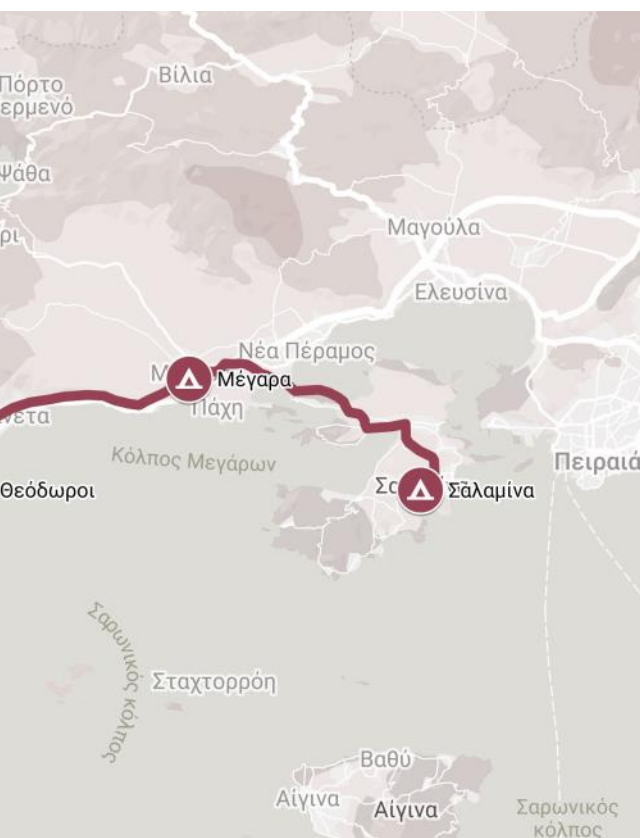
Από τα χειμαδιά της Αττικής και της

ΧΕΙΜΑΔΙΑ	Σολυγεία (Κατακάλι, Γαλατάκι, Λουτρό Ωρ. Ελένης)
1 ^η	Αρχαία Κόρινθος
2 ^η	Ασσος ή Λέχαιον
3 ^η	Νεράντζα ή Κοκκώνι
4 ^η	Κιάτο
5 ^η	Μούλκι
6 ^η	Σούλι
7 ^η	Βελίνα
ΘΕΡΙΝΑ κονάκια	Ισώματα Μαρκασίου (σημερινό χωριό Μάννα) Μικρή Ζήρεια

Κορινθίας στα ορεινά βοσκοτόπια

ΧΕΙΜΑΔΙΑ	Μέγαρα ή Σαλαμίνα	Περαχώρα
1η	Αγ. Θεόδωροι	
2η	Ισθμός Κορίνθου, Ασσοσ ή Λέχαιον	
3η	Νεράντζα ή Κοκκώνι	
4η	Μελίσσι	
5η	Αμαριανό	
6η	Δενδρό ή Ρέθι	
ΘΕΡΙΝΑ κονάκια	Ζήρεια ή Μαύσο όρος	

Βιβλιογραφία

- Νιτσιάκος Β., 1997. «Τσιφλίκι και τσελιγκάτο: Η συμπληρωματικότητα δύο κοινωνικοοικονομικών σχηματισμών». Λαογραφικά Ετερόκλητα, Εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα.
- Χατζημιχάλη, Α. 2007. Σαρακατσάνοι. 2η Έκδοση, Αθήνα.
- Karatassiou, M., Parissi, Z. M., Stergiou, A., Chouvardas, D., & Mantzanas, K. 2021. Patterns of transhumant livestock system on Mount Zireia, Peloponnese, Greece. Options Méditerranéennes A 126, pp. 197-200.
- Ιστοσελίδες: <https://metakinoumena.gr/el>, <https://www.pactores.eu/>

Ευχαριστίες

Θερμές ευχαριστίες εκφράζονται προς:

- Το Σύλλογο Σαρακατσαναίων Πελοποννήσου "Οι Τσελιγκάδες" για την αμέριστη συμπαράσταση και βοήθειά τους σε όλη την πορεία του έργου.
- Τους κ. Χρήστο Γόγολα και Φώτη Ιωάννου για τη συγκέντρωση του υλικού.
- Το Σύλλογο Σαρακατσαναίων Ευξεινούπολης και Περιχώρων «Η Στάνη» για τη διάθεση φωτογραφικού υλικού.
- Τις οικογένειες των κ. Γεωργίου και Κων/νου Δρούγκα για τη διάθεση φωτογραφικού υλικού.
- Τον κ. Σωτήριο Γκογκάκη για τη καταγραφή των παραδοσιακών διαδρομών μετακίνησης.

Φωτογραφικό υλικό προέρχεται από:

- Το αρχείο του Συλλόγου Σαρακατσαναίων Πελοποννήσου.
- Το αρχείο του Συλλόγου Σαρακατσαναίων Ευξεινούπολης και Περιχώρων και ειδικότερα από το φωτογραφικό λεύκωμα «Ταξίδι σε Σαρακατσάνικες μνήμες».
- Προσωπικό αρχείο της οικογένειας των κ. Γεωργίου και Κων/νου Δρούγκα.
- Προσωπικό αρχείο κ. Μαρίας Καρατάσιου.
- Προσωπικό αρχείο Χ. Γ. Αραβαντινού, Εργαστήριο Λιβαδικής Οικολογίας ΑΠΘ.

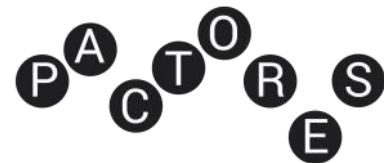
Επιστημονική Υπεύθυνη Έργου:

Μαρία Καρατάσιου

Εργαστήριο Λιβαδικής Οικολογίας

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

karatass@for.auth.gr

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Διαρθρωτικό
και Επενδυτικό Ταμείο

ΓΓΕΚ
ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ

ΕΠΑνεΚ 2014-2020
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ

ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη